

UDK: 316.647(-053.81)(497.15)	Godišnjak za psihologiju, vol 5, No 6-7., 2008, pp. 95-110	ISSN 1451-5407
-------------------------------	---	----------------

Srđan Dušanić⁴

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet
Bana Lazarevića 1, 78000 Banjaluka

PREDIKTORI STAVOVA MLADIH PREMA RATU KAO PONAŠAJNOJ OPCIJI

Apstrakt

U radu se bavimo zastupljenošću i prediktorima pozitivnih stavova mladih prema "ratu kao ponašajnoj opciji" (RKPO), 11 godina nakon rata u BiH. Utvrđuje se predikcija stavova prema RKPO, pri čemu su prediktorske varijable etnička vezanost, autoritarnost, dogmatizam i religiozni fundamentalizam.

Uzorak je činilo 518 adolescenata od čega 184 muškog pola i ženskog 334. Ispitanici su bili uzrasta 15-26 godina. Ispitivanje je sprovedeno u prvoj polovini 2006. godine u desetak gradova Republike Srpske.

Aritmetička sredina koja pokazuje zastupljenost stavova mladih prema RKPO, iznosi $M = 2,065$, što ukazuje na nisku zastupljenost takvih stavova. Rezultati multiple regresione analize pokazuju da značajni prediktori stavova prema RKPO mogu biti autoritarnost, etnička vezanost, dogmatizam.

Ključne riječi: rat, autoritarnost, etnička vezanost, dogmatizam, religiozni fundamentalizam

⁴ dusanic@teol.net

Uvod (1)

Pod socijalnim konfliktima podrazumjevamo konflikte koji su vezani za socijalne grupe i koji su posljedica određenih socijalnih dešavanja, zbog npr. objektivnih ili subjektivnih razlika između entiteta po pitanju nekih karakteristika, stavova, vjerovanja, vrijednosti, kultura, ciljeva itd. Konflikte se mogu dijeliti na osnovu različitih kriterija, na više kategorija. Tako razlikujemo intrapersonalne, interpersonalne, međugrupne, internacionalne, konstruktivne, destruktivne, formalne, neformalne itd. Rat predstavlja najgori vid socijalnih konflikata i jedan od najvećih životnih stresora, kod ljudi koji se susretnu s njim i učestvuju u njemu. Najčešće je destruktivnog tipa i odvija se između dvije ili više velikih socijalnih grupa, pa poprima i karakter internacionalnih socijalnih konflikata. On nosi sa sobom brojne i objektivne i subjektivne posljedice. U objektivne posljedice spadaju stradanja pojedinaca, ratna siročad, razorene porodice, razoreni gradovi naselja, industrija, nezaposlenost, nestašica, bijeda itd. U subjektivne posljedice praznina, nihilizam, ravnodušnost, apatija, depresija itd (Milosavljević, 2000).

Sociolozi ističu da su ratovi karakteristika i pretklasnog i klasnog društva. U prvom slučaju su se vodili radi proširivanja oblasti u kojoj živi određeno pleme, a u drugom su motivisani klasnim interesom, plačkanjem, gomilanjem bogatstva. Na različite načine su definisali rat, ali u većini definicija su isticali značaj društveno-ekonomskih, političkih i psihološko-kulturnih okolnosti. Tako Fiamengo (1968, str.291) navodi da je rat "produženje ranije politike drugim sredstvima, izazvan i vođen u osnovi ekonomskim razlozima".

Na prostorima bivše Jugoslavije vođen je rat u periodu 1991-1995. Najmračniji i sa najviše žrtava je vođen na području bosne i Hercegovine. Rat koji je trajao oko tri i po godine (1992-1995) ostavio je brojne posljedice. Smatra se da je u BiH ostalo poslije rata oko 170 000 ranjenih ljudi, te oko 230 000 porodica bez svojih bliskih članova koji su bili ubijeni ili nestali (prema Milosavljević, 2003). Svaki treći stanovnik Republike Srpske je promijenio mjesto boravka. Tokom tog perioda većina djece, tj. današnjih adolescenata, je živjela u nepotpunim porodicama, oskudici i neimaštini, često sa dilemama, odgovornostima i zahtjevima koji nisu primjereni njihovoj zrelosti i nivou psihološkog funkcionisanja (Savić, Milosavljević, Dimitrijević, Turjačanin, Čekrlija, Uletilović, 2002).

14% djece i mladih u Republici Srpskoj je bilo u neposrednoj životnoj opasnosti (Savić, Dimitrijević, 2000), a 20 000 djece (oko 4% od

broja mladih do 18 godina) je ostalo bez jednog ili oba roditelja (Milosavljević, 2000). Po spomenutim istraživanjima procjenjuje se da je tokom rata 50% mladih izgubilo nekoga iz porodice ili nekog bliskog (Milosavljević, 2000). U istraživanju sprovedenom 1995 na uzorku od preko 1000 djece iz Republike Srpske ustanovljeno je da:

- oko 43 % ispitanika je izbjeglo iz svog doma
- oko 37 / je bilo opterećeno noćnim morama
- preko 59% je doživjelo strašni doživljaj (prema Milosavljević, 2000).

Na žalost i poslije 11 godina nakon stravičnog rata brojne strasti u BiH se nisu smirile. Stanovništvo se i dalje dijeli s obzirom na nacionalnu ili entitetsku pripadnost, a povremeno su prisutni i međunacionalni konflikti. Postoje velike političke tenzije. Političke stranke se razlikuju s obzirom na nacionalni predznak, često ih karakterišu jednostrane odluke koje idu u prilog interesima samo određene nacionalne grupe. Ovakvo stanje značajno podsjeća na stanje prije rata. Kao da uprkos brojnim ratnim posljedicama, ni stanovništvo a i političke snage nisu usvojile određene pouke i lekcije. Slično o tome kaže i Milosavljević : "Rat u Bosni i Hercegovini od 1992-1995. godine, samo je formalno prekinut, a subjektivno još uvijek traje i morbidno zvuči, nikada neće prestati zbog samoživog arhiva mržnje. On se svakome ko je bio žrtva rata na bilo koji način, lako otvara, ali nikada u potpunosti ne zatvara "(Milosavljević, 2003, str 13). Po istom autoru, samoživi arhiv neprijateljstva nastaje ako se stalno obilježavaju, osvještavaju i osvježavaju, ratovi, porazi, bitke između određenih strana. To se odvija kroz razne spomene (npr. kroz kulturu, religiju, obrazovanje, medijsku propagandu i sl.), koji podstiču reanimaciju arhiva neprijateljstva, njegov nastanak i egzistenciju, iz kojeg dalje može da "prokulja lava iracionalnih produkata", kao što su razne osvete, paranoidne ideje o ugroženosti itd. Samoživi arhiv neprijateljstva stalno motiviše na "nezaborav" i usavršavanje za odbranu od neprijatelja, kojeg možda i ne vidimo, ali je on tu, te zato "moramo imati svoju vojsku, ubojito oružje" itd. (Milosavljević, 2003).

Iz tih razloga kao potreba javlja se ispitati stavove prema ratu kod adolescenata, sada 11 godina nakon rata. Pored toga bitno je ustanoviti koji profili ličnosti i psihološki konstrukti mogu da determinišu stavove prema ratu. U literaturi se "negativna" ponašanja u koja spada i pozitivan odnos prema ratu, često dovode u vezu sa autoritarnošću, dogmatizmom, etničkom vezanošću te religioznim fundamentalizmom. U ovom dijelu kratko ćemo i predstaviti spomenute konstrukte.

Nacionalna vezanost se često navodi kao osnovno obilježje psihološkog određenja odnosa pojedinca prema svojoj nacionalnoj grupi ili nacionalnoj državi. Pod nacionalnom vezanošću Rot i Havelka (1973) podrazumijevaju "sisteme međusobno povezanih stavova u kojima dolazi do izražaja odnos pojedinca prema sopstvenoj naciji, svojoj nacionalnoj državi i teritoriji, vlastitoj nacionalnoj kulturi, jeziku i istoriji, prema nacionalnim vrijednostima i simbolima..." Nacionalna vezanost može da se posmatra kao psihološka dimenzija koja se može ispoljiti preko različitog intenziteta lojalnosti prema svojoj naciji, od intenzivne lojalnosti, preko neutralnog odnosa, pa sve do odsustva lojalnosti svojoj naciji. Tako i Guetzkow (1955), govori o tri grupe ljudi koji izražavaju različite oblike nacionalne vezanosti: a) oni koji pored vezanosti za svoju naciju osjećaju i povezanost sa drugim narodima; b) oni koji su vezani samo za svoju naciju; c) oni koji ne osjećaju zajedništvo sa nacijom kojoj pripadaju. Guetzkow u razmatranju nacionalne vezanosti kreće od lojalnosti. Nju definiše kao stav koji predisponira osobu da reaguje na objekat stava (ideju, osobu, grupu) postupcima za koje smatra da su podrška objektu na koji je stav upravljen. Nacionalna lojalnost je, onda, definisana kao vezanost za nacionalnu državu, bilo da ona postoji ili da se teži ka njenom formiranju. Po Guetzkowu postoje tri psihološka izvora nacionalne vezanosti: a) lojalnost kao sredstvo za ostvarenje drugih ciljeva; b) lojalnost kao vrijednost sama za sebe; c) lojalnost kao izvor vezanost. U društvima kao što je BiH u kojem je postojao etnički sukob, nacionalna vezanost svakako može biti značajan faktor i determinanta za odnos ljudi i prema ratu.

Konstrukt autoritarnosti se često koristi u objašnjenju predrasuda, kofliktnog i nasilnog ponašanja. Ovaj konstrukt je i nastao traganjem Adorna i saradnika (1950) za karakteristikama potencijalno fašističke ličnosti. Karakteristike na koje su ukazali preko skale za ispitivanje antidemokratske orijentacije, su nekritička poslušnost u odnosu na autoritet, surovost prema onima koji su doživljavaju kao inferiorni i odbacivanje svake humanosti. Glavna karakteristika dobijenog profila nazvana je autoritarnom ličnosti i opisana je kroz devet subdimenzija: konvencionalnost, autoritarna submisivnost, agresivnost, antiintraceptivnost, praznovjerje, preokupiranost moći i rigidnost mišljenja, destruktivnost i cinizam, sklonost korištenju mehanizma projekcije i prenaplašena briga za seksualni moral, s tim da navedene osobine ne moraju sve biti odlike autoritarne ličnosti, već uzorak načina na koji se ona ispoljava. Porijeklo autoritarnosti je izvedeno iz klasičnih psihoanalitičkih pretpostavki gdje se ukazuje da do formiranja autoritarnih crta ličnosti

dolazi usljed oštrog i rigidnog postupanja roditelja prema djeci, traženja bezuslovne discipline, naglašavanja dužnosti i obaveza. Altemeyerov koncept nazvan "desničarskom autoritarnošću" podrazumjeva kovarijaciju tri klastera stavova kod osobe: autoritarnu submisivnost, autoritarnu agresivnost i konvencionalizam (Petrović, 2001).

Submisivnost podrazumjeva opšte prihvatanje izjava autoriteta te spremnost ispunjavanja njihovih naredbi i uputstava. Autoritetima treba vjerovati i oni zaslužuju poštovanje.

Konvencionalizam se zaniva na konvenciji, nečemu što je dogovoreno, uobičajeno, što se drži primljenih navika i običaja. Podrazumjeva snažno prihvatanje i obavezivanje tradicionalnim društvenim normama kako što su religioznost, stavovi prema seksualnom ponašanju, polnim ulogama itd.

Pod *agresivnošću* Altemeyer podrazujeva namjerno povrijeđivanje nekoga. Povreda može biti fizička ozljeda, psihološka patnja, finansijski gubitak, socijalna izolacija i sl. Agresivnost je autoritarna kada je povezana sa uvjerenjem da je zvanični autoritet podržava ili da će pomoći da se takav autoritet održi. Autoritarne osobe su uvijek kritične i stroge prema onima koji ne mogu da im odgovore i vrata, povrijede. Oni napadaju u situacijama kada će od nekoga za to dobiti podršku ili nagradu. Percepcija potencijalnog odobrenja se proširuje iznad individualnih autoriteta ka nekim većim moćima. Npr: "Vlast želi da učutka ove huligane" ili " Bog želi da grešnici budu kažnjeni" (Petrović, 2001). Pri tome autoritarne osobe često imaju duple standarde. Tako će se zalagati za daleko oštriju kaznu prema homoseksualcima, zbog nekog krivičnog djela, nego prema nekim drugim ljudima, za isto djelo. Daleko su spremniji da kazne zatvorenike, nego policajce, iako su počinili isto djelo. vjeruju u prava "većine", kada su u većini, te u prava " manjine" kada su manjini. Za njih je ozbiljan problem ako postoje propusti na izborima na kojima su pobijedili liberali, a minoran problem ako su pobijedili konzervativci (Altemeyer, Hunsberger, 2005).

Za koncept dogmatizma najzaslužniji je Rokič koji ga je locirao kao dimenziju ličnosti. Literarno se dogmatizam opisuje kao "zatvorenost uma". On podrazumjeva postojanje nepromjenjivih, a neopravdano sigurnih stavova i nedokazanih istina, veoma otpornih promjeni. Tako, neka od uvjerenja i izjava koja karakterišu dogmatizam su: " Ne postoje otkrića i dokazi koji mogu promjeniti neke moje stavove i uvjerenja". Dogmatizam se često povezuje sa desničarskom autoritarnošću. Dogmatizam je obično povezan sa rigidnim mišljenjem, netolerantnošću prema dvosmislenosti, te slabom integracijom novih informacija u postojeće. Posljedica toga je

odbacivanje informacija koje su u suprotnosti sa postojećim uvjerenjima, ili njihovo iskrivljivanje u pravcu sopstvenih stavova. Rokič je ustanovio da dogmatični ljudi imaju sklonost ka odbacivanju drugih grupa i kategorija ljudi, pogotovo onih koje su izrazito različite od sopstvene (prema Beit-Hallahmi, Argyle, 1997).

Religiozni fundamentalizam predstavlja prihvatanje da postoji određen sistem religioznih učenja koji obuhvata osnovne i suštinske istine o Bogu i ljudima koje su suprotne silama zla; ta učenja se i danas trebaju bez izmjena praktikovati kao i u prošlosti, a oni koji to praktikuju imaju i poseban odnos sa Bogom (Altemeyer & Hunsberger, 1992). Fundamentalizam dakle ne predstavlja poseban set uvjerenja, pravila i stavova prema nečemu, već *stav* prema tim uvjerenjima. U nekim ranijim istraživanjima religiozni fundamentalizam je obično u pozitivnoj vezi sa predrasudama, prije svega prema homoseksualcima, nacionalnom vezanošću, pa i rasizmom (Altemeyer, Hunsberger, 2005). Takođe, utvrđena je povezanost religiozne ortodoksnosti i proratnih stavova u Americi (Granberg, Campbell, 1973). Hrišćani u Americi koji su se izjašnjavali religiozno posvećenijim su bili i naklonjeniji vojnim i ratnim opcijama (Russel, 1971).

U radu se bavimo zastupljenošću i prediktorima pozitivnih stavova mladih prema "ratu kao ponašajnoj opciji" (RKPO), 11 godina nakon rata u BiH. Utvrđuje se predikcija stavova prema RKPO, pri čemu su prediktorske varijable etnička vezanost, autoritarnost, dogmatizam i religiozni fundamentalizam. Pored toga utvrđuje se postojanje razlika u stavovima prema RKPO, s obzirom na određena sociodemografska obilježja.

Metod (2)

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 518 adoelscenata. od toga je 334 ženskog pola, a 184 muškog pola (tabela 1). Adolescenti su bili uzrasta 15-26 godina (tabela 2). Većina adolescenata je srpske nacionalne pripadnosti (tabela 3).

Tabela 1. Uzorak s obzirom na pol

Pol	N	%
Ženski	334	64,5
Muški	184	35,5
Ukupno	518	100,0

Tabela 2. Uzorak s obzirom na godine adolescenata

Godine	f	%
15-18	148	28,793
19-21	108	21,011
22-26	258	50,194
Ukupno	514	100,0

Tabela 3. Prikaz uzorka s obzirom na etničku pripadnost

Nacija	f	%
srpska	480	92,843
hrvatska	10	1,945
bosnjacka	16	3,094
ostali	11	2,127
ukupno	517	100,0

Ispitivanje je sprovedeno preko nekoliko instrumenata. Pored liste sociodemografskih podataka korištene su skale rata, religioznog fundamentalizma, nacionalne vezanosti, autoritarnosti, dogmatizma. Pouzdanost svih skala je mjereno putem cronbachovog alpha. Sve skale (osim upitnika sociodemografskih varijabli) su Likertovog tipa na koje se odgovaralo od “uopšte nisam saglasan” do “u potpunosti sam saglasan” u obimu od 5 nivoa.

Skala rata mjeri izraženost stavova mladih prema ratu kao ponašajnoj opciji (RKPO, u daljem tekstu). Skalom se ispituje u kojoj mjeri adolescentscenti smatraju da je rat koristan, u mnogim slučajevima pozitivan i sl.

Autor skale je Stagner, a skalu je adaptirao autor i ona je tokom ispitivanja imala 13 tvrdnji. Neke tipične tvrdnje su: " Rat je često jedini način kako sačuvati čast nacije", " Rat stimuliše razvoj", " Ljudi neopravdano zanemaruju dobre strane rata", " Svaki pravi patriota treba da učestvuje u ratu", " Neke je probleme nemoguće riješiti bez rata" i sl. Pouzdanost skale iznosi 0,83.

Skala religioznog fundamentalizma ima 10 tvrdnji. Adaptirana je od strane autora za naše prilike, a najvećim dijelom (8 tvrdnji) je bazirana na podskali fundamentalizma od Wigginsa, u okviru MMPI upitnika. Preostale dvije tvrdnje su uzete iz skale religioznog fundamentalizma od Altemejera i Hunsbergera (Altemeyer & Hunsberger, 1992). Pouzdanost skale je visoka i iznosi 0,88.

Skala autoritarnosti koja je korištena je skraćena verzija Adornove skale autoritarnosti i ima 15 tvrdnji. Cronbach alpha iznosi 0,85.

Nacionalna vezanost je mjerena pomoću skale nacionalne vezanosti konstruisane od strane B.Milosavljevića. Ima 21 ajtem i pouzdanost od 0,82.

Skala dogmatizma je kreirana od strane Rokiča. Adaptirana verzija od strane dr Vladimira Turjačanina, ima 16 tvrdnji. Utvrđena pouzdanost iznosi 0,70.

Na osnovu ovih podataka vidimo da sve skale imaju visoku ili relativno visoku pouzdanost, te da se mogu koristiti u istraživanjima.

U obradi podataka su korišteni različiti statistički postupci. Deskriptivna analiza u vidu frekvencija i procenata je korišćena za pregled uzorka i za analizu. Takođe, aritmetičke sredine i standardne devijacije su prikazane za sve skale i pojedinačne varijable. Pouzdanost upotrebljenih skala je mjerena putem koeficijenta Cronbachovo alfa. Analiza stavova mladih prema RKPO s obzirom na sociodemografska obilježja je rađeno pomoću analize varijanse i t-testa. Putem multiple regresione analize vršena je predikcija stavova mladih prema RKPO, pri čemu su prediktorske varijable bile: autoritarnost, etnička vezanost, dogmatizam i religiozni fundamentalizam. Kompletna obrada je izvršena u okviru SPSS statističkog paketa.

Istraživanje je sprovedeno u prvoj polovini 2005 godine, u desetak gradova Republike Srpske. Anketiranje je sprovodilo dvadesetak anketara. Ispitanici su popunjavali upitnik u grupama, uglavnom u različitim školama i fakultetima. Ispitanici su popunjavanju upitnika pristupili dobrovoljno, a upitnik je popunjavan anonimno. Tokom ispitivanja nije bilo otpora kod ispitanika.

Rezultati (3)**Tabela 4.** Mjere deskriptivne statistike za stavove prema RKPO, religiozni fundamentalizam, etničku vezanost, autoritarnost, dogmatizam.

		N	M	SD
RKPO		5	2,065	,657
	18			
Etnič.vezanost		5	3,293	,558
	18			
Autoritarnost		5	3,127	,694
	17			
Dogmatizam		5	2,515	,370
	17			
Rel fundam		5	2,879	,932
	18			

U tabeli 4 vidimo mjere deskriptivne statistike ispitivanih varijabli. Najinteresantnija nam je aritmetička sredina na skali stavova mladih prema ratu kao ponašajnoj opciji (RKPO). Aritmetička sredina ($M=2,065$) ukazuje na nisku zastupljenost stavova prema ratu kao ponašajnoj opciji (RKPO).

Tabela 5. Mjere deskriptivne statistike za pojedinačne tvrdnje na skali rata

TVRDNJE NA SKALI RATA		M	SD
1. Rat uništava najbolje karakteristike kod covjeka*	18	1,793	1,050
2. Rat je često jedini način kako sačuvati čast nacije	18	2,115	1,233
3. Ljudi neopravdano zanemaruju dobre strane rata	18	2,054	1,130
4. Rat stimuliše razvoj	18	1,764	1,122
5. Rat je često način da se velike nepravde		1,893	1,137

PREDIKTORI STAVOVA MLADIH PREMA RATU KAO PONAŠAJNOJ OPCIJI

isprave	18		
6. Svaki pravi patriota treba da učestvuje u ratu	18	2,503	1,382
7. Svaka nacija treba da poštuje svoje ratne vođe	18	2,855	1,319
8. Iako je rat grozan, on ima i nekih vrijednosti	18	2,189	1,204
9. Svaki mlad čovjek u vrijeme mira, treba da bude obučavan za mogući rat	18	2,741	1,369
10. Treba zabraniti vojnu silu u ofanzivne svrhe*	18	2,534	1,256
11. Rat više ugrožava živote i imovinu, nego što ih štiti*	18	1,814	1,264
12. Neke je probleme nemoguće riješiti bez rata	18	2,368	1,410
13. Vojska je jedini garant mira	18	2,335	1,245
RKPO- zbirno	18	2,065	,657

U tabeli 6 vidimo mjere deskriptivne statistike za pojedinačne tvrdnje na skali rata. Najveće vrijednosti su bile natvrđnje 1,10 i 11 koje su obrnutog, negativnog smjera, pa su i rekodirane. Kod ostalih tvrdnji uočavamo da su veći skorovi na tvrdnjama 7,9 i 6.

Tabela 6. Stavovi prema RKPO, s obzirom na pol ispitanika

POL	N	M	SD	t	p
Z	334	1,968	,60		
M	184	2,242	,710	-4,630	,000

Tabela 6 nam pokazuje da su rezultati stavova prema RKPO značajno veći kod ispitanika muškog pola u odnosu na ispitanike ženskog pola.

Tabela 7. Stavovi prema RKPO, s obzirom na kategoriju stanovništva

Kategorija stanovništva	N	M	D	t	p
domaće stanovništvo	417	2,010	645	-3,751	,000
raseljena ili izbjegla lica	99	2,282	664		

Tabela 8. Regresiona analiza stavova prema RKPO

R	R kvadrat	F	p
,565	,320	60,107	,000

** značajno na nivou $p < ,01$

Iz tabele 6 vidimo da je koeficijent multiple korelacije ,565 te da je statistički značajan na nivou $p < ,01$. To znači da korišćene varijable mogu da budu u određenoj mjeri prediktorske varijable stavova mladih prema RKPO. Ovim je objašnjeno oko 32 % ukupne varijanse.

Tabela 9. Regresioni koeficijenti

<i>Prediktori</i>	<i>Nestandard. beta</i>	<i>Standard. beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Etnička vezanost	,359	,305	7,104	,000
Autoritarnost	,197	,208	4,927	,000
Dogmatizam	,539	,304	8,030	,000
Rel. fundament.	-,057	-,081	-1,999	,046

** značajno na nivou $p < ,01$

* značajno na nivou $p < ,05$

Na osnovu značajnosti regresionih koeficijenata iz tabele 7, vidimo da su značajni prediktori stavova prema RKPO na nivou $p < ,01$: etnička vezanost, autoritarnost i dogmatizam. Religiozni fundamentalizam je značajan na nivou $p < ,05$ i to na samoj granici značajnosti

Diskusija (4)

Rezultati ukazuju na nisku zastupljenost stavova mladih prema RKPO ($M=2,065$). Utvrđeno je da stavovi prema RKPO veći kod osoba muškog pola i izbjeglih. Rezultati su uglavnom razumljivi. U tradiciji ovih prostora je odlazak u vojsku osoba muškog pola, a i tokom rata osobe muškog pola su uglavnom bili glavni akteri. To je na neki način dio socijalne uloge muškarca na ovim prostorima. Osobe sa iskustvom izbjeglištva u većini slučajeva imaju direktnija iskustva sa proteklim ratom, pa je to vjerovatno i uticalo na izvjesnu familijarizaciju sa ratom. Ovaj podatak možemo objasnjavati kroz prizmu izraženije ratne socijalizacije. Osobe koje su imale iskustvo izbjeglištva bile su svakako izložene i većem broju stresora, imali su prilike da posmatraju scene rata i borbi itd. Odrastali su uz uniformisane ljude sa puškama. To daje mnogo prostora po teoriji socijalnog učenja da takva djeca uče agresivno ponašanje, da se identifikuju sa takvim modelima. Takva socijalizacija omogućava da se rat, uniforma, oružje doživljavaju normalno, a što oni definitivno nisu! Milosavljević ističe da su ratnu socijalizaciju prošla većina današnjih adolescenata sa ratnih područja, te se može očekivati da ratna socijalizacija ima efekte na ponašanje i život ljudi, dugo nakon rata (Milosavljević, 2003).

Rezultati su pokazali da su značajni prediktori stavova mladih prema RKPO, autoritarnost, etnička vezanost i dogmatizam dok se religiozni fundamentalizam nalazi na samoj granici značajnosti te taj rezultat neće ni biti ozbiljnije uzet u obzir i interpretaciju.

Predikcija stavova prema RKPO preko etničke vezanosti je očekivana. Posljednji rat (1992-1995) koji je vođen upravo je i bio zasnovan na nacionalnoj pripadnosti. Rat je praktično i počeo kada je kod naroda tadašnje SFRJ došlo da nacionalnih buđenja, koja su često dobijala super ekstremne forme. Etnička vezanost je i danas izražena na prostorima BiH, te nije čudo što ju prate i stavovi prema RKPO. Takvi stavovi se održavaju i stalnim održavanjem etničkih trauma koje su temelj spomenutog "samoživog neprijateljstva mržnje", koji je artikulisan i kroz stavove prema ratu. Naime kod brojnih naroda postoje iscrpni spomeni o najtežim porazima (npr. Kosovo), hiljadugodišnjim žrtvama za samostalnost, žrtvama genocida itd. Ovi događaji se reanimiraju kontinuirano kroz medijske promocije, kulturna obilježavanja, religiozne obrede, sistem obrazovanja itd. Treba primjetiti da su oni koji osvježavaju takve traume uglavnom izašli iz njih bez ogrebotine, te da to najčešće rade

zbog najobičnijeg političkog ili ekonomskog profiterstva. No, bez obzira s kojom stvarnom svrhom se to radi, sigurno da je podsjećanje na etničke traume, oblik i daljeg produblivanja neprijateljstva, mržnje, napetosti, pa i stavova prema RKPO.

Poznato je da su destruktivni konflikti posljedica takmičarskog takmičenja u odnosu prema drugim grupama, a konstruktivni posljedica kooperativnog ponašanja (Deutch, 1991). Ukoliko postoji velika nacionalna vezanost, to doprinosi većoj vjerovatnoći pojave destruktivnog konflikta. Izraženu nacionalnu vezanost karakteriše viđenje po kojem je sopstvena grupa centar svega, a sve ostale su vrednovane u odnosu na nju. Kroz nacionalnu vezanost i etnocentrizam grupa pothranjuje svoju gordost i taštinu, hvališe se svojom superiornošću, uzdiže svoja božanstva, vrednuje svoje običaje (Milosavljević, 2005). Obično ovakvu "etničku narcisoidnost" prati prezir i uvredljivi epiteti prema drugim grupama. Ovi podaci su i argument za objašnjenje naših rezultata po kojima nacionalna vezanost je prediktor stavova prema RKPO.

Predikcija stavova mladih prema RKPO preko autoritarnosti može se objašnjavati zahvaljujući agresivnosti kao bitnoj dimenziji autoritarnosti. Ciljevi agresije mogu biti razni narodi, razni društveni devijanti, uglavnom grupe ili pojedinci koji se po nečemu razlikuju od nas. Zato autoritarnost i korelira sa raznim etničkim i rasnim predrasudama. Autoritarne osobe obično i prednjače u zagovaranju smrtnih kazni.

Agresivnost kod autoritarnih se objašnjava na različite načine. Berkli kaže da je to posljedica pomjeranja potisnute mržnje koju ima osoba prema roditeljima, na neke prihvatljivije "mete". Takođe do agresivnosti može doći i putem usvajanja socijalnih normi od roditelja i drugih faktora, putem kojih društvo kažnjava nekonvencionalno ponašanje. Socijalni pritisak, intrumentalni dobitak u položaju ili imovini takođe mogu prouzrokovati veću autoritarnu agresivnost. Petrović (2001) navodi da autoritarnoj agresivnosti posebno doprinosi tzv."samoispravnost". Visoko autoritarne osobe teže da vide sebe kao pripadnike moralne većine, "ispravne građane zemlje". Ubijeđena samoispravnost može da ubrza i podstakne kažnjavanje i osudu inferiornih, grešnih, drugih... Tome doprinosi i postojanje straha od svijeta koji se doživljava kao opasan.

Ako se uzme u obzir zastupljenost agresivne komponente kod autoritarnih te konvencionalnost koja se često veže za odbranu nekih tradicionalnih vrijednost u koje spada svakako i odlazak u vojsku, odbrana naroda, vjere i sl- nije ni čudno što je dobijena pozitivna korelacija između

autoritarnosti i stavova prema ratu kao prihvatljivoj opciji. Na kraju krajeva koncept autoritarnosti je i nastao poslije drugog svjetskog rata, traganjem za profilom fašističke ličnosti.

Dogmatizam se često posmatra u bliskoj vezi sa autoritarnošću. To ukazuju i ovi rezultati. Osobe sa izraženim dogmatizmom imaju sklonost ka crno-bijelom mišljenju. Teško integrišu nove informacije. Dogmatizam karakteriše manja kognitivna kompleksnost, tj. otvorenost prema alternativnim tačkama gledišta. Takav dogmatizam često utiče na izraženu distancu prema drugim narodima i društvenim kategorijama. Takvi podaci su kompatibilni i sa našim nalazima.

Na osnovu svega možemo zaključiti da stavovi mladih prema RKPO nisu jako izraženi. Takvi stavovi prema ratu mogu biti determinisani određenim socio-demografskim i psihološkim varijablama. Konstrukti koji podrazumjevaju agresivnost, usmjerenost prema sopstvenoj grupi, rigidnost u stavovima očigledno mogu biti faktori za rizična ponašanja i stavove mladih prema ratu i drugim grupama. Na društvu, a posebno obrazovnim institucijama je da obrate pažnju na ove činjenice, te da pokušaju obrazovati mlade naraštaje u duhu koji neće podrazumjevati i ekspanziju spomenutih rizičnih psiholoških konstrukata.

Literatura (5)

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper
- Altemeyer, B., Hunsberger, B. (1992). Authoritarianism, religious fundamentalism, quest and prejudice. *The international journal for the psychology of religion*, 113-133.
- Altemeyer, B., Hunsberger, B. (2005). Fundamentalism and authoritarianism. U Paloutzian, R.F., park, C.L. *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. New York, London: Guilford press
- Beit-Hallahmi, B., Argyle, M. (1997). *The psychology of religious behaviour, belief, experience*. New York: Routledge.
- Deutch, M. (1991). Subjective features of conflict resolution. U R.Vayrynen. *New directions in Conflict theory*. London: Sage publications
- Fiamengo, A. (1968). *Osnove opće sociologije*. Zagreb: narodne novine

- Granberg, D., Campbell, K.E. (1973). Certain aspects of religiosity and orientations toward the Vietnam war among Missouri undergraduates. *Sociological Analysis*, 34, 40-49.
- Guetzkow, H. (1955): *Multiple Loyalties*, Princeton University, Princeton
- Milosavljević, B.(2002). *Porodica i mladi-socijalnopsihološki aspekt i istraživanja*. Banjaluka: Filozofski fakultet
- Milosavljević, B (2000). Pretpostavke nastajanja ratnih trauma. *Djeca u ratu i poslije rata*. Narodna biblioteka "Petar Kočić" i Centar za razvoj i evaluaciju psihosocijalnih programa-Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta,. Banjaluka, 9-14
- Milosavljević, B.(2003). *Djeca i ratne traume- socijalnopsihološki aspekt istraživanja*. Banjaluka: Filozofski fakultet
- Milosavljević, B. (2005). *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banjaluka: Filozofski fakultet
- Petrović, N. (2001). *Putevi istraživanja autoritarnosti*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Rot, N., Havelka, N.(1973). *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju
- Russell, E.W. (1971). *Christianity and militarism. Peace research reviews*, 4, 1-77
- Savić, Milosavljević, Dimitrijević, Turjačanin, Čekrlija, Uletilović. (2002). *Mišljenja i stavovi mladih Republike Srpske (BiH)*. Banjaluka: Filozofski fakultet i NVO Zdravo da ste.
- Spilka, B., Hood, R.W., Hunsberger, B., Gorsuch., R. (2003). *The psychology of religion, an empirical aproach*. New York: The Guilford Press.

Srđan Dušanić

**PREDICTORS OF YOUNG PEOPLES ATTITUDE TOWARDS WAR
AS A BEHAVIOURAL OPTION**

Abstract

In this paper we are dealing with the representation and predictors of young people's positive attitudes towards "the war as behavioural option" (RKPO), 11 years after the war in B&H. Prediction of attitude

according to RKPO is being determined, where prediction variables are Ethnic attachment, Authoritarianism, Dogmatism and Religious fundamentalism.

The sample has been comprised of 518 adolescents, out of which 184 were male and 334 female. The examinees were from the age of 15 to the age of 26. The research has been implemented in the first half of the year 2006, in about ten towns throughout the Republika Srpska.

Arithmetic mean that shows representation of young people's attitude towards RKPO is $M = 2,672$, which illustrates low representation of that kind of attitudes. The results of multiple regressive analyses illustrate that significant predictors of attitudes towards RKPO can authoritarianism, ethnic attachment and dogmatism.

Keywords: *the war, authoritarianism, ethnic attachment, dogmatism, religious fundamentalism*